

Uitgelezen

Globalisering en armoede

Jenny Walry

Francine Mestrum *“Globalisering en armoede. Over het nut van armoede in de nieuwe wereldorde.”* Epo, 2002.

Francine Mestrum geeft aan ontwikkeling feitelijk twee uiteenlopende invullingen: enerzijds armoedebestrijding door meer en betere sociale zekerheden, begrepen als **correcties** op de kapitalistische vrijmarkteconomie; anderzijds het opheffen van ongelijkheid door structurele veranderingen, waarin **herverdeling van rijkdom en macht** centraal staat.

Francine Mestrum stelt een verschuiving vast in het officiële betoog over ontwikkeling in een globale wereld. Vanaf de jaren '60 tot ongeveer '90, was ontwikkeling gericht op structurele veranderingen om de bestaande **ongelijkheid** te verminderen en emancipatie te bevorderen. Ook herverdeling van rijkdom stond toen op de agenda. Vanaf de jaren '90, krijgt het ontwikkelingsdiscours een andere interpretatie, namelijk de bestrijding van **armoede**.

Onder **armoede** verstaat Francine Mestrum: tekorten aan eten en het ontbreken van woongelegenheden, gezondheidszorgen, zekerheid en zo meer. Armoede lijden is leven met objectieve ontberingen.

Ongelijkheid verwijst naar ongelijke verdeling van rijkdom, macht en mogelijkheden. Wie aan armoedebestrijding doet, zal tekorten verlichten door, bijvoorbeeld, meer sociale zekerheid te verstrekken.

Dit is een noodzakelijk en nobel doel, maar stelt de bestaande ongelijkheid niet in vraag. Zelfs een uitgewerkt systeem van sociale zekerheid zal de fundamentele ongelijkheid niet echt aanpakken.

Armoede en ongelijkheid zijn met elkaar verbonden, maar toch wel essentieel verschillend. Armoede kan in principe worden uitgeroeid, zonder dat daarom ongelijkheid zou gebannen zijn. Een wereld zonder armoede, terwijl toch de verschillen in rijkdom en beslissingsmacht zeer groot zijn, is denkbaar. Voor Mestrum is een rechtvaardige wereld niet enkel een wereld zonder armoede, maar een wereld zonder (of toch met minimale) ongelijkheid. Want, *“(E)en wereld zonder armoede sluit niet uit dat de ongelijkheid toeneemt.”* (11). *“En zelfs in de hypothese dat de armoede volledig zou worden uitgeroeid, verandert er niets wezenlijks aan de grote ongelijkheid in de wereld.”* (180).

Bestrijding van armoede past in een, op vrije markt steunend, sociaal-democratisch betoog, terwijl het opheffen van ongelijkheid past binnen een antikapitalistisch denken.

Doordat Mestrum het onderscheid tussen ongelijke verdeling en armoede maakt en “echte” ontwikkeling in termen van gelijkheid bepaalt, komt ze tot de uitspraak dat *“armoedebestrijding geen ontwikkeling (is)”* (175).

Francine Mestrum vraagt zich af waarom armoedebestrijding voorrang krijgt op bestrijding van ongelijkheid. Volgens haar maakt deze verschuiving duidelijk, dat de ideologie die het ontwikkelingsverhaal ondersteunt ook een kentering heeft ondergaan.

In de periode '60-'90 sprak men van structurele ongelijkheid en herverdeling. Het nieuwe armoedediscours is in vergelijking daarmee een stap achteruit. Voor Mestrum is **armoedebestrijding het sluitstuk van de neoliberale ideologie**. De aandacht voor armoedebestrijding komt dus niet echt voort uit sociale druk, maar is één van de manieren om de neoliberale ideologie te ondersteunen.

Francine Mestrum onderbouwt die these door een indrukwekkende hoeveelheid officiële teksten van vooral de VN (Verenigde Naties), de UNDP (VN-Ontwikkelingsprogramma) en de Wereldbank tussen 1960 en 2000 zorgvuldig door te nemen. Op een minder systematische manier worden ook het IMF (Internationaal Monetair Fonds), de WTO (Wereldhandelsorganisatie), de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), UNICEF (United Nations Children's Fund) en de EU (Europese Unie) erbij betrokken. Francine Mestrum maakt een uitgewerkte **analyse van teksten**, een discoursanalyse, en *“geen analyse van een objectieve werkelijkheid.”* (10)

In deze teksten ziet ze als oorzaak van deze verschuiving, de versterking van de ideologie van het neoliberalisme. Haar belangrijkste hypothese verwoordt ze zo: *“de armoedebestrijding die door de internationale instellingen wordt bepleit, doet geenszins afbreuk aan het neoliberale denken van de afgelopen twintig jaar.”* Integendeel *“Het verhaal over de armoede wordt mogelijk en zelfs noodzakelijk gemaakt door het verhaal over de (neoliberale, economische, JW) mondialisering.”* (17).

Francine Mestrum zegt dat wie op een consistente manier **herverdeling** van inkomen, economische en sociale macht op wereldniveau bepleit, zal inzien dat deze doelstellingen niet kunnen worden verwezenlijkt binnen een neoliberale, kapitalistische orde, waarin groei, productiviteit en concurrentie niet als door mensen opgelegde doelstellingen worden gezien, maar als feiten die de wil van de mensen overschrijden en als het ware als natuurwetten worden beschouwd. Dat die in het voordeel zijn van een kleine minderheid, wordt daarbij niet in beschouwing genomen.

Terecht vraagt Francine Mestrum zich af of **rijkdombestrijding** niet meer gelijkheid zou brengen dan armoedebestrijding: *“Ontwikkeling is een mondiaal en politiek project. De weg ernaartoe wordt niet zozeer belemmerd door de armoede, maar door rijkdom en macht.”* (195) *“Om van de wereld een leefbare plek te maken zullen in eerste instantie de rijkdom en de ongelijkheid moeten worden aangepakt.”* (223) Francine Mestrum verdedigt de stelling dat *“(H)et noorden zijn voorrechten zal moeten opgeven.”* (mijn onderlijning, 23), wil de bestrijding van ongelijke rijkdom en macht een kans maken.

Ondersteuning voor haar hypothesen omtrent de discoursverschuiving van de bestrijding van ongelijkheid naar bestrijding van armoede, vindt Francine Mestrum in de verschillende standpunten van de internationale instellingen in verband met ongelijkheid. Daarin *“vindt men slechts hier en daar iets terug over het probleem van de grondstoffenprijzen, de verslechterde ruilvoet en de ontwikkeling van de verschillende economische sectoren.”* Alle documenten gaan ervan uit dat een andere wereldorde overbodig en zelfs ondenkbaar is. Francine Mestrum maakt er ons wel attent op, dat het discours van de UNDP meer ambivalentie vertoont en naast het 'gewone' discours ook veel gegevens bevat die in een verzetsdiscours kunnen worden opgenomen. De geschriften van de drie onderzochte internationale instellingen vertonen meer gelijkenissen dan verschillen (80). Alle gaan ervan uit dat armoede kan en moet bestreden worden door economische groei

en dat herverdeling (door transfers van geld, middelen, informatie en zo meer) niet noodzakelijk is. Alle pleiten ze voor verdere vrijmaking van de wereldhandel waarin ook de armen zich moeten integreren. Maar, zegt Francine Mestrum, het is wel een integratie aan de buitenste rand van de maatschappij, die daarenboven als effect heeft dat de armen een gevoel krijgen 'erbij te horen': *"De belofte van – individuele – politieke en economische emancipatie maakt van de armen de virtuele bondgenoten van de gemondialiseerde rijken."* (176). Het is duidelijk dat, waar het armoedeverhaal vroeger ging over politiek, economische en maatschappelijke emancipatie, over solidariteit en herverdeling (22), het nu gaat over grotere deelname van arme mensen in de wereldhandel, zonder dat er *"mag gepraat worden over prijzen en productie"* (193).

Niettegenstaande Francine Mestrum aanvaardt dat armoede niet enkel te maken heeft met inkomen, wil ze armoede niet losmaken van de financiële invulling ervan. Voor haar blijft de kernproblematiek: *"materieële behoeften en geld om eraan te voldoen."* Toch, zegt ze dat *"(H)et inkomen niet helemaal afwezig is in de definities (van de internationale instellingen, J. W.) maar (dat) de voorgestelde oplossingen er allemaal aan voorbij gaan."* (58) Het cijfermateriaal over ongelijkheid van inkomens (52) toont nochtans duidelijk, dat globale herverdeling, ook van inkomens, zeer dringend is, wil een rechtvaardiger maatschappij tot stand kunnen komen.

Samengevat stelt Francine Mestrum, dat het veranderd discours een politieke inzet heeft: namelijk een lotsverbetering voor de minst bedeelden realiseren, zonder nochtans de bestaande economische en politieke machten aan te tasten: *"In deze analyse werd aangetoond dat de armen van vandaag slechts een voorwendsel zijn voor de rijken die hun neoliberale beleid moeten legitimeren."* *"De vraag waarop de rijken maar geen antwoord vinden, is hoe men gelukkig kan zijn zonder geld of macht."* *"Neoliberalisme (kan) noch aan de materieële behoeften van de armen, noch aan de morele behoeften van de rijken voldoen."* (223).

Volgens Francine Mestrum is de kern en de oorsprong van het ontwikkelingsdenken sinds de jaren '90 verantwoordelijk voor de mislukking van het ontwikkelingsproject.

Ze bepleit een terugkeer naar het oude ontwikkelingsbetoog, waarin ook ongelijkheid een aanzienlijke plaats innam. *"Hoe onvolmaakt ook, in feite bieden het vertoog en de instellingen van vijftig jaar geleden meer aanknopingspunten voor een democratische en solidaire mondialisering dan het neoliberale vertoog van vandaag."* (221)

Armoedebestrijding blijft een vereiste binnen een kapitalistisch systeem, maar het is een doel op korte termijn. Wie streeft naar economische, politieke en sociale gelijkheid, zal noodzakelijkerwijze uitkomen op een strijd op lange termijn tegen het huidig systeem.

De belangrijkste stellingen van Francine Mestrum zijn, volgens mij, hiermee aangegeven.

Nog interessant is, dat de auteur een accentwijziging in het discours over armoede waarneemt, die past binnen het neoliberale betoog. Waar het in de eerste teksten van de internationale instellingen (1960-70) ging over chronische armoede van onderontwikkelde landen, is, sinds de jaren '90, armoede iets dat individuen treft (53) en losgekoppeld wordt van macrosociale structuren.

In hoofdstukken 3, 4 en 5, ontleedt Mestrum de politieke, economische en sociale dimensies van het veranderd denken over ontwikkeling.

Op het **politieke vlak** betekent ontwikkeling (in termen van armoedebestrijding) dat “*armoedebestrijding (zo) de belangrijkste verantwoording van elk overheidsoptreden wordt.*” (99) en dat “*Armoedebestrijding legitimiteit verleent aan de machthebbers.*” (100)

Op **economisch vlak** worden liberalisering van de markt (zowel economisch als financieel) en integratie in de wereldmarkt als voorwaarden gesteld, om de armoede te kunnen terugdringen. De strategie om armoede te bestrijden, wordt gezien als economische groei op mondiaal niveau.

De analyse van armoedebestrijding op het **sociale vlak**, concentreert zich niet op verschillen in inkomen en stelt “*een sociale ‘gelijkheid’ in het vooruitzicht ... (echter) in een wereld waarin de inkomensongelijkheid blijft toenemen ...*” (143).

Hoofdstuk 6 “Armoedebestrijding en vrouwen” behandelt de rol die vrouwen spelen in het nieuwe ontwikkelingsvertoog. Zoals armoedebestrijding worden volgens Francine Mestrum de discoursen van en over arme vrouwen eveneens geïntegreerd in het neoliberale en kapitalistische systeem.

In een laatste en cruciaal hoofdstuk “Vertoog en verzet” denkt ze na over **hoe het potentieel tot verzet kan geactiveerd worden**. Daarin zet ze belangrijke en interessante strategieën van protest uiteen. Ik vermeld er een paar.

Een verzetsmechanisme kan erin bestaan “*dat men de feiten aanvecht die in het vertoog als waarheid worden verkondigd.*” door zich te baseren op empirisch materiaal.

Verzet kan zich ook concentreren op gedane en niet ingeloste beloften. De lijst ervan is eindeloos. De belofte bijvoorbeeld 0,7% aan ontwikkelingshulp te besteden is een goed voorbeeld.

Een ruimte van verzet kan ook gecreëerd worden door sommige algemene begrippen te ‘vertalen’ naar uiteenlopende lokale werkelijkheden. ‘Mondialisering’ kan verwijzen naar de economie, maar ook naar migratie, milieubescherming, corruptiebestrijding, kennisverspreiding en mensenrechten. (218)

Het vertoog over ontwikkeling dat Francine Mestrum verdedigt, moet het discours van de armoedebestrijding overstijgen, zonder ze nochtans af te wijzen en moet opnieuw de ideeën van herverdeling en emancipatie erin nadrukkelijk opnemen (220). Ze beklemtoont dat de kritieken die ze levert er niet mogen toe leiden “*de droom van ontwikkeling*” op te geven. Het kind met het badwater weggooien, zou zeker verkeerd zijn.

De waardering die ik heb voor *Globalisering en Armoede* is groot. Toch enkele (kleine) opmerkingen. Door armoede niet los te koppelen van officieel financieel inkomen, gaat Francine Mestrum voorbij aan wat Lietaer in *Het geld van de toekomst* (2001) met diverse voorbeelden laat zien: veel armoede kan gelenigd worden door inkomen uit niet officieel geld. Dit is het gebruik van wat hij ‘alternatieve geldcircuits’ noemt. Bij ons is het meest gekende voorbeeld daarvan het gebruik van ‘lets’. Ook Sen (*Vrijheid is Vooruitgang*, 2000) geeft met het voorbeeld van Kerala (een gebied in India) aan, dat een zeer laag inkomen kan samengaan met een grote politieke en sociale ontwikkeling. Eigenlijk verwijst Mestrum impliciet ook naar

dit aspect, waar ze zegt dat inkomensramingen zeer moeilijk worden waar een groot deel van de productie- en handelsactiviteiten buiten de geldsfeer verlopen (zoals in de 3e wereld) (45).

In Mestrum's uiteenzetting ontbreekt een precieze bepaling van 'neoliberalisme', hoewel uit de context wel begrijpelijk wordt wat ermee wordt aangeduid. Toch is dit een spijtige vergetelheid.

Ik meen in *Globalisering en armoede* impliciet een samenzweringstheorie gewaar te worden. Het lijkt alsof de verschuiving in het ontwikkelingsdiscours een bewuste en berekende bedoeling van de rijken zou zijn. Deze visie veronderstelt dat alle machtigen een centraal gestuurde strategie met elkaar delen en dus één blok zouden vormen. Ik ga ervan uit dat de 'heersende klasse' (zoals iedere klasse trouwens) geen eenheid vormt, maar elkaar bestrijdende delen kent.

Bovendien meen ik dat de strijd voor een rechtvaardiger verdeling van rijkdom en macht niet van meet af aan een rechtstreekse strijd kan zijn tegen het neoliberale gedachtegoed. Ik denk dit voor twee uiteenlopende redenen: eerst en vooral bestaat er op dit ogenblik geen basis die deze strijd kan of wil aangaan. Daarenboven is de aversie tegen herverdeling in alle lagen van de bevolking van de westerse wereld terug te kunnen vinden. Ze behoort tot de huidige ideologische hegemonie die ook door de meeste 'gewone' mensen wordt aangehangen. Het gevecht om de nu bestaande hegemonie om te zetten in een hegemonie waarin herverdeling past, zal heel moeilijke en ingewikkelde strategieën vereisen.

BESLUIT.

De huidige armoedebestrijding functie en sluitstuk noemen van het liberaal discours is niet enkel **origineel** en **uitdaging**, maar ook **moedig**. Francine Mestrum's argumenten voor dit standpunt zijn sterk. Het weerleggen zou een even diepgaand onderzoek vergen als het hare en zou, ofwel moeten aangeven dat haar analyse van teksten onjuist is (wat me zeer onwaarschijnlijk lijkt), ofwel moeten tonen dat de documenten van de internationale instellingen niet overeenkomen met de concrete werkelijkheid. Dat, anders gezegd, het feitelijk beleid niet wordt afgestemd op de geschriften van de internationale instellingen.

Francine Mestrum, in een goede wetenschappelijke traditie, brengt haar inzichten niet naar voren als 'de waarheid', maar als plausibele veronderstellingen, als "*een aannemelijke hypothese*" (15). Dit maakt de weg vrij om met haar in gesprek te treden.

Ik ben ervan overtuigd dat haar standpunten belangrijk genoeg zijn om de publieke aandacht te trekken en er een publiek debat aan te wijden. Zij die twifelen of haar inzichten wel correct zijn, zullen best de uitdaging aangaan en discussies op gang brengen. Ook tussen en binnen de NGO's zou er grondig moeten worden over gedacht. Wie neemt deze uitdaging aan?

Jenny Walry
augustus 2002.